

УДК 332.14(477)

Н. Прямухіна

N. Priamukhina

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
АРХІТЕКТУРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКОВОГО ПРОСТОРУ****THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS
FOR THE DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE
OF THE REGIONAL MARKET SPACE**

У статті подано теоретико-методологічні основи нової економічної категорії «архітектура регіонального ринкового простору»; обґрунтовано її характеристики та структура. Особливу увагу приділено факторам впливу на формування архітектури ринкового простору, сформульовані перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: ринок, архітектура регіонального ринкового простору, економічна інтеграція, кластерна економіка.

В статье поданы теоретико-методологические основы новой экономической категории «архитектура регионального рыночного пространства»; обоснованы ее характеристики и структура. Особое внимание уделено факторам влияния на формирование архитектуры рыночного пространства, сформулированы перспективы дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: рынок, архитектура регионального рыночного пространства, экономическая интеграция, кластерная экономика.

In the article the theoretical and methodological foundations of new economic category «architecture of the regional market space» are given; its characteristics and structure are justified. Special attention is paid to the influencing factors on the formation of the architecture of the market space; the prospects for further research are formulated.

Keywords: market, architecture of the regional market space, economic integration, cluster economy.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційно-інтеграційних перетворень економічна наука зіткнулася з серйозними викликами та проблемами невідповідності значної кількості положень сучасних теорій змінам, що стрімко відбуваються. Наявність великої кількості «білих плям» у просторі досліджень та їх методологічна неадекватність новим умовам, виявила обмеженість існуючих дослідницьких підходів. Нові світоглядні засади, складні економічні інтегровані системи докорінно змінюють всі сфери суспільного життя і породжують проблеми інтелектуального і змістовного оновлення існуючих теорій, концепцій, понятійно-категоріального, адекватного змінам, апарату.

Зміни, що мають відображення в існуючих теоретичних засадах, сучасні принципи, алгоритми інтелектуального пошуку, які відповідають новим умовам господарювання та викликам світової економіки повинні стати основою для формування прогресивної дослідницької бази, яка забезпечить наукове підґрунтя для їх обґрунтування. Сучасна теорія та методологія ринкової економіки формує системне відображення трансформацій, що відбуваються в економічному та соціальному просторі світового господарства, окремих регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання актуальності зміни наукового світогляду, діючих теоретичних та методологічних основ економіки розглядалося В. І. Вернадським [1], який стверджував «... зростання наукового знання швидко стирає межі між окремими науками...», наполягав на взаємодії та обміні методами і прийомами досліджень. Теорія та методологія розвитку регіонального ринкового господарства, як результату механізму жорсткого конкурентного відбору еволюції соціально-економічних систем, висвітлені у роботах М. Портера [2], «Теорія конкурентних переваг» якого стала підґрунтям для системних досліджень у сфері конкурентної позиції регіональних виробництв. М. Портер сформулював більш широку концептуальну парадигму кластерної економіки, яка допомагає зрозуміти рушійні сили регіональної та національної конкурентоздатності.

Методологія сучасних регіональних економічних систем досліджувалась В. Василенко [3], який концентрував увагу на територіальній економічній системі і описував її з точки зору диверсифікованого об'єкта управління. С. Сонько [4] присвятив свої дослідження модифікації теорії економічного районування, використовуючи методологію системного аналізу та управління. С. Аханов [5] у своїх працях ототожнює розвиток регіону з розвитком елементів продуктивних сил. Наукові теорії О. Фінагіної [6] пов'язані з розвитком території, обґрунтуванням її нерівномірного розвитку, закономірностями насичення її об'єктами та комунікаціями між ними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Існуючі теорії та методологічні положення, переконання і прийоми щодо розвитку регіонального простору в умовах ринку та його архітектури не зменшують актуальності подальших досліджень для формування нової парадигми наукових знань адекватної світоглядним засадам трансформаційної ринкової економіки.

Мета статті – обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку архітектури регіонального ринкового простору.

Виклад основного матеріалу. Інтерпретація нових економічних процесів за допомогою адекватної змінам наукової бази повинна початися з формування категорійного апарату, який у поєднанні із синтезом досягнень різних наукових сфер дозволить сформувати основи для пізнання і трактування нових інтеграційних моделей розвитку економічних систем на регіональному та національному рівні. Науково-технічний прогрес та інформаційна революція у поєднанні із впливом світових тенденцій створюють якісно новий простір для формування зв'язків і взаємодії систем. Основа цього простору (в географічному, фінансово-економічному, ресурсному і виробничому розумінні) – регіон, де здійснюються процес виробництва, обміну, відновлення суспільно-виробничого потенціалу. Все це зумовило необхідність введення нової категорії «*архітектура регіонального ринкового простору*», яка є ієрархічною, консолідованою системою взаємовідновлювальних складових ринків в комплексному баченні механізмів, інструментів, дій безперервного відтворення економічного та соціального середовища. Внутрішня будова архітектури регіонального ринкового простору має вигляд (рис. 1).

Архітектура регіонального ринкового простору представляє собою відкриту систему взаємопов'язаних і взаємозалежних складових. Структура ринкового простору створює передумови для реалізації процесу обміну та відтворення суспільно-виробничого продукту через різні види ринків. Інститути інфраструктури формують системи контролю, регулювання ринкових відносин, дотримання правил діяльності суб'єктів. Механізми функціонування (ринкові, державного та галузевого регулювання, інтеграції та ін.) являють собою сукупність форм і методів для реалізації інтересів та забезпечення потреб учасників ринкового простору. Взаємодія елементів архітектури можлива за наявності умов, які створюються наявністю ресурсів, виробниками і споживачами, правовим полем, ринковою культурою, та обов'язковим отриманням ринкового ефекту. Вважаємо, що важливим для існуючої архітектури ринкового простору та визначаючим для подальшого її розвитку є характер зв'язків між елементами, які, власне, і формують архітектуру.

На основі наукових теорій В. І. Вернадського [1] та Дж. С. Мілля [7], обґрунтуємо характерні риси архітектури ринкового простору: структурованість, динамічність, складність, ієрархічність, адаптивність, самозбереженість, взаємозамінність, витривалість. Структурованість архітектури ринкового простору – це ієрархічно упорядкована сукупність елементів, об'єднаних стійкими зв'язками і відносинами. Динамічність – здатність архітектури ринкового простору еволюціонувати в історичному просторі. Складність – означає співіснування різних за своєю природою, суттю та характеристиками елементів, що мають багаторівневу (ієрархічну) форму організації. Адаптивність – здатність архітектури ринкового простору змінювати алгоритми свого функціонування і (іноді) свою структуру з метою збереження або досягнення оптимального стану при зміні зовнішніх умов. Самозбереженість – мета адаптивності елементів архітектури ринкового простору та характерна риса його природи. Взаємозамінність елементів – риса, паралельна самозбереженості, оскільки при складності чи неможливості швидкого формування нових елементів системи замість неефективних, сусідні елементи розростаються і заповнюють собою нішу, що утворилася. Витривалість елементів архітектури ринкового простору – це здатність не змінюватись певний проміжок часу під впливом сукупності факторів (зберігати існуючу структуру, функції і систему зв'язків).

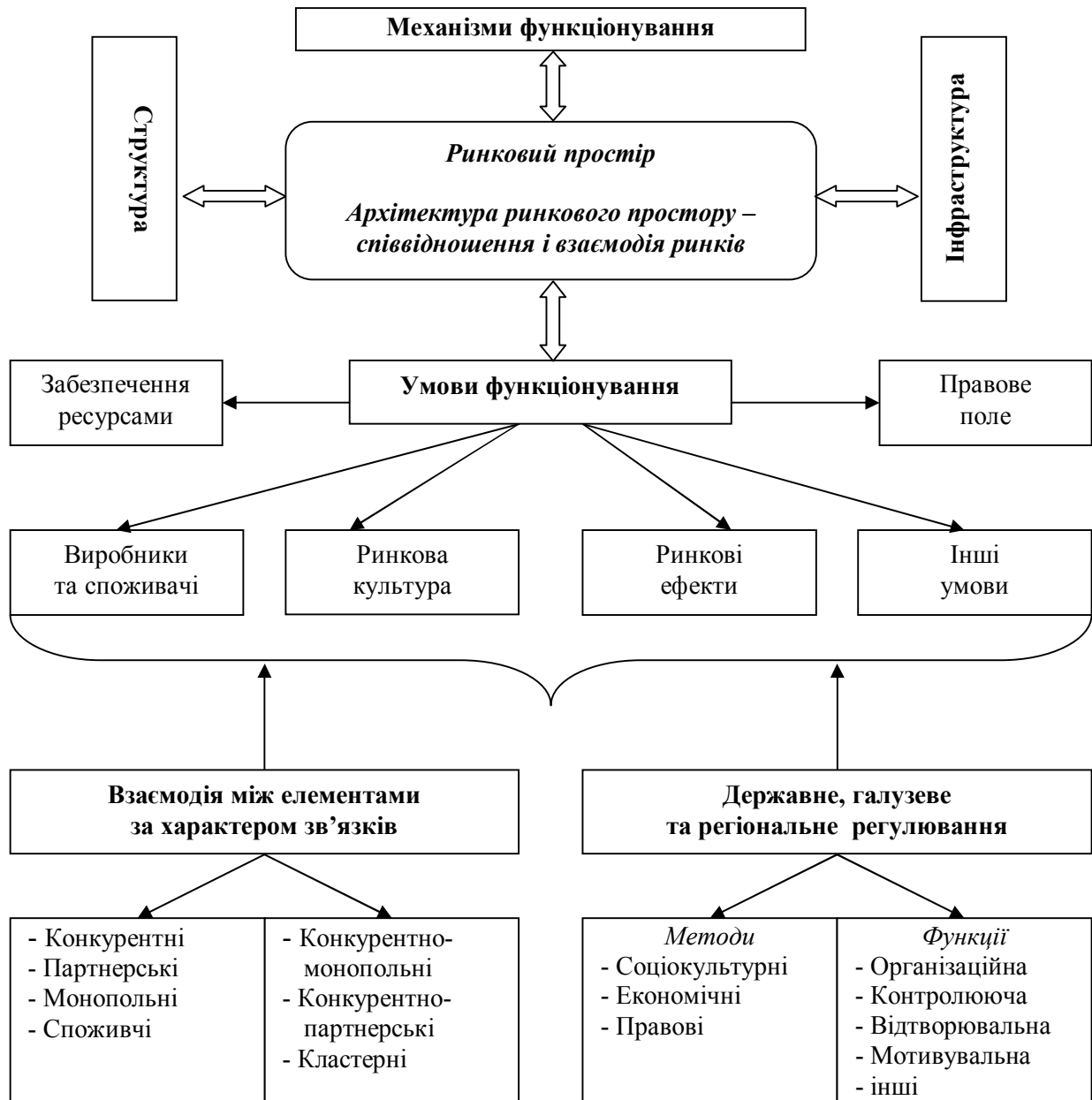

Рис. 1. Внутрішня архітектура регіонального ринкового простору

Розглянемо *властивості* притаманні архітектурі ринкового простору. В загальному вигляді ринок та його природа досліджувалися А. Смітом, Д. Рікардо, А. Курно, К. Р. Макконнеллом, С. Л. Брю, та іншими економістами, причому до регіональної економіки найбільш адаптованим є визначення А. Курно, який розглядав ринок як «...всякий район, на якому відносини покупців і продавців один з одним є вільними...» [8]. Узагальнюючи існуючі підходи, властивості архітектури ринкового простору такі:

- ієрархічність (багаторівневість) архітектури ринкового простору;
- цілісність (самодостатність, відокремленість, автономність) означає певну замкненість елементів ринкового простору (сектору ринкового простору);
- функціональність (цілеспрямованість) визначає мету існування складових архітектури ринкового простору;
- продуктивність – властивість елементів архітектури ринкового простору виробляти певний обсяг продукції за одиницю часу;

- емерджентність – здатність елементів архітектури ринкового простору формувати нові, по відношенню до вже існуючих, властивості;
- самоорганізованість (лабільність) – здатність архітектури ринкового простору пристосовуватися до змін в певних межах, зберігати структуру й функціональні властивості, чинити опір зовнішньому впливові;
- відкритість архітектури ринкового простору – означає її здатність впускати в уже сформовану побудову ринкового простору нові елементи;
- гетерогенність (або принцип різноманіття) – полягає в тому, що архітектура не може складатися з абсолютно ідентичних елементів.

Вважаємо, що структура архітектури ринкового простору може бути подана у вигляді піраміди. *Пірамідальна структура* використовується – відображає взаємопідпорядкованість і включає: елементи архітектури, що виробляють (виробники товарів і послуг), елементи архітектури, що переробляють (посередники між двома іншими ярусами піраміди), елементи архітектури, що споживають (споживачі товарів і послуг), елементи що забезпечують комунікативний зв'язок. Пірамідальну структуру використано відомим економістом А. Маслоу при демонстрації теорії ієрархії потреб [9]. Всі елементи архітектури ринкового простору знаходяться в двох типах зв'язків: рівноправні та ієрархічні. *Вертикальна* структура зв'язків – це ієрархічні зв'язки елементів, *горизонтальна* – це елементи, близькі за функціями, розміром і розташовані в площині, *просторова* – структура «трофічних» зв'язків (ланцюги живлення архітектури). Їх ефективність оцінюється величиною виробленого продукту та продуктивністю елементів архітектури. До елементів живлення архітектури належать: природні, трудові, інформаційні, фінансові ресурси, продукти ринку.

Структура архітектури ринкового простору формується розташованими у певній послідовності та функціональній залежності елементами, які знаходяться під постійним впливом різних факторів. *Фактором*, згідно визначення Великого тлумачного словника сучасної української мови, називають умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу чи явища, що визначає його характер або одну з основних рис [10, с. 1314, с. 1378]. У. Я. Садова та Л. К. Семів під поняттям фактора розуміють певну силу чи сукупність сил, умов чи причин, необхідних для здійснення будь-якого процесу (дії) [11, с. 46]. При цьому факторами вони стають лише під впливом тих чи інших законів або закономірностей розвитку, тобто самі вимагають особливих умов існування. Враховуючи зазначене, пропонуємо наступну *класифікацію факторів впливу* на архітектуру ринкового простору:

- фактор часу – впливає на всі утворення і будь-яку архітектуру, виникає у процесі порівняння плинності будь-яких змін;
- фактори закономірно змінні, та випадково змінні;
- фактори за джерелом виникнення. Ці фактори (чинники впливу) умовно можна поділити на три великі групи: екзогенні, ендогенні, змішані. Екзогенні (принесені ззовні) – природні, трудові ресурси; ендогенні (внутрішні) – інституційна структура, інтеграційні процеси; змішані – законодавчо-політичні, інформаційні, соціально-культурні;
 - первинні і вторинні. Первинні – початкові, які виникають внаслідок первинних змін у ринковому просторі, це наслідок екзогенних факторів впливу, вторинні – є похідними від первинних, можуть бути трансформованими первинними, в певній мірі це продукти переробки після дії на них вищих за ієрархією елементів;
 - фактори за характером – інформаційні, ресурсні, виробничі, соціальні та ін.;
 - фактори за об'єктом впливу – індивідуальні, групові. Індивідуальні стосуються якогось конкретного моменту архітектури ринкового простору, наприклад, окремого елемента інфраструктури (саморегульованої організації, інтеграційного утворення певної галузі, кластеру економіки) і можуть бути інструментом антимонопольного регулювання, валютного обмеження і т. ін.;
 - фактори за ступенем впливу – екстремальні, обмежуючі, турбуючі, мутагенні, тератогенні. Екстремальні – ті, що здійснюють реформуючий вплив; обмежуючі – спричиняють впровадження примусових обмежуючих заходів для окремих складових архітектури ринкового простору за умов загрози порушення балансу (розбалансованості), стратегічних цілей державної політики; турбуючі – (фактори нетривалого періоду дії), які не можуть викликати зміни, але створюють коливання та дискомфорт, що супроводжуються втратами можливостей в системі; мутагенні – спричиняють зміну форми власності, видів діяльності, зв'язки між елементами архітектури; тератогенні – спричиняють по-

рушення розвитку елементу архітектури (ієрархічного рівня), наслідком чого може стати реформування існуючої архітектури ринкового простору;

– фактори за умовами дії – залежні чи незалежні від щільності елементів архітектури одного виду. Проявляються за умов високої щільності елементів архітектури ринкового простору одного виду та реальної загрози порушення балансу архітектури. Наприклад, велика кількість підприємств у регіоні, що здійснюють виробництво однотипної продукції, за умов об'єднання монополізують ринок, порушують цінову політику в галузі і врешті будуть витіснені з ринку іншими елементами архітектури. З часом ринковий баланс архітектури ринкового простору буде відновлено. Але в межах регіону відновлення відбувається повільно із яскравим проявом кризових ознак;

– фактори за спектром впливу – можуть бути вибіркової чи загальної дії і впливати як на сегмент архітектури ринкового простору, так і на всю архітектуру.

Автор вважає, що архітектура ринкового простору також формується під дією нематеріальних факторів. Ці фактори здійснюють вплив, який часто вимірюється кількісно, але може мати вартісну оцінку, причому наслідки такого впливу є визначаючими для напрямів розвитку усієї системи. Архітектура ринкового простору має власний інтелект як система, яку можна порівняти з живим організмом, оскільки вона володіє «інстинктом самозбереження» і має на меті зберегти систему цілісною та стабільною за рахунок розвитку і зміцнення її елементів. До зазначених факторів належить культура, як основа інтелекту системи, який, в свою чергу, визначає інтереси і, з рештою, потреби елементів ринкового простору. Напрями задоволення цих потреб формуються через повторне звернення до інтелекту системи (рис. 2).

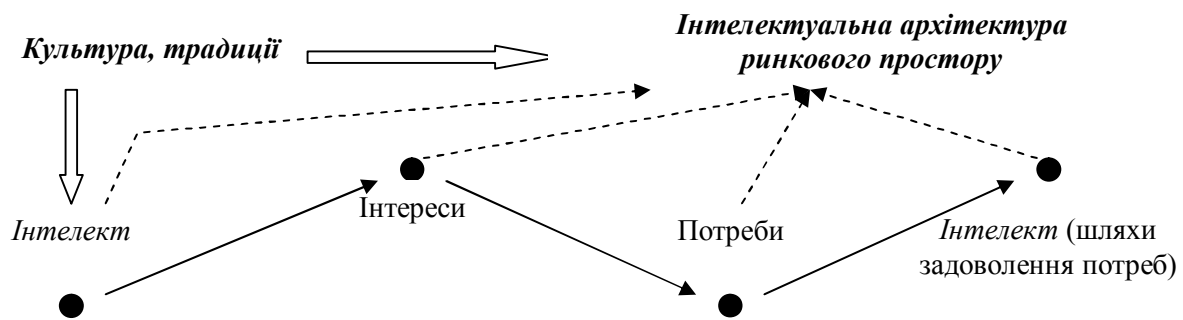

Рис. 2. Роль нематеріальних факторів у розвитку архітектури ринкового простору

Одні і ті ж фактори неоднаково впливають на елементи архітектури ринкового простору. Зауважимо, що важливою характеристикою елементів архітектури є їх витривалість до дії того чи іншого фактору, про що йшлося вище.

Оскільки архітектура регіонального ринкового простору є консолідованою системою, для адекватної інтерпретації особливостей її розвитку необхідним є визначення терміну «консолідований ринковий простір».

Консолідований ринковий простір – це системно інтегрований ринковий простір, який, в сукупності, наділений ознаками повноти, цілісності, адаптивності та складає адекватну модель ринку з метою його аналізу та ефективного використання для прийняття рішень.

Зауважимо, що архітектура консолідованого ринкового простору формується під впливом сукупності зовнішніх чинників, першість серед яких належить науково-технічному прогресу, що у період глобальних перетворень формує інформаційний простір, створюючи тим самим нову світоглядну економічну систему. Вплив світового ринку та ринкової інфраструктури виявляється у взаємодії та взаємозалежності із новими інструментами, методами прогнозування, алгоритмами постановки проблем та досліджень світового ринкового простору. Постачальники ресурсів (зовнішні і внутрішні) формують власну систему обміну та відтворення суспільно-виробничих відносин. Державна влада та державні інституції забезпечують синтез інтеграційних процесів, систем та їх наслідків з метою дотримання інтересів держави. Приблизно така ж роль і регіональної влади, мета якої забезпечити законність і продуктивність елементів архітектури ринкового простору. Соціально-культурні чинники, формуючи інтелект елементів архітектури, створюють підґрунтя для розвитку консолідованого ринкового простору, особливостей процесу обміну, суспільно-виробничого відтворення, формують сукупність інтересів і потреб суспільства.

Між ринковим простором окремих територій формується система зв'язків для задоволення взаємних потреб регіонів, яка формується і зміцнюється завдяки однаковим параметрам: інституційним, правовим, інформаційним. Разом з цим, кожен регіон має специфічні параметри, які роблять його регіональний ринковий простір унікальним: соціально-культурні, ресурсні, географічні. Виділимо основні прояви консолідації регіонального ринкового простору, які є впливовими на формування його архітектури:

- єдиний інформаційний простір;
- бюджетна консолідація;
- механізми та інструменти державного та регіонального втручання подолання регіональних дисбалансів;
- ускладнення ринку;
- нові критерії ефективності ринкового простору (критерії що пов'язані з інформаційною діяльністю, глобальністю та ін.);
- кластеризація економіки та розвиток сітєвих форм бізнесу;
- синхронність та пропорційність розвитку ринку;
- структурна побудова алокації регіональної економіки, наявність симетрії або асиметрії в базових процесах розвитку.

Висновки і пропозиції. Викладені теоретико-методологічні засади розвитку архітектури регіонального ринкового простору являють собою основу для формування сучасної економічної свідомості та адекватну змінам, що відбуваються, інтерпретацію економічних процесів. Слід наголосити на початкових етапах формування відповідної системи знань. Це низка мало досліджених питань, які слабо відображені в світовій науковій літературі. Але ці питання вже чітко визначені часом та потребами стрімкого розвитку бізнесу, нових форм ринкових утворень, їх співвідношенням та взаємодією, новими формами конкуренції, активними процесами інтегрування та іншими трансформаціями.

Сформульовані нами теоретико-методологічні положення є перспективною основою для подальших наукових досліджень архітектури регіонального ринкового простору з позиції національної та регіональної економіки, в тому числі:

- створення основ для ефективного розвитку національного ринкового простору (соціальних, культурних, фінансових, економічних, інформаційних, інституціональних);
- формулювання наукових засад для подальших досліджень регіонального ринкового простору; створення ефективних методичних основ відтворення регіональної економіки; використання методики «Форсайт» для формування єдиного регіонального ринкового простору; взаємодії регіонального ринкового простору з фінансовим та економічним ринковим простором; підвищення ефективності методів діагностики та прогнозування ефективності розвитку регіонального ринкового простору.

Ті регіони, котрі активно формують та підтримують зміни в ринковому просторі мають конкурентні переваги в просуванні стандартів інформаційної економіки, накопиченні та ефективному використанні не лише національного, але й світового інформаційного потенціалу, процесів гармонійного соціального та економічного розвитку.

Список використаної літератури

1. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – Москва : Наука, 1991.
2. Портер Е. Майкл Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей конкурентов / Майкл Е. Портер; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
3. Василенко В. Н. Архітектура регіонального економічного простору : [монографія] / В. Н. Василенко // НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : ТОВ «Південний Схід. Лтд», 2006. – 311 с.
4. Сонько С. Сучасна модифікація теорії економічного районування / С. Сонько // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 7–18.
5. Аханов С. А. Ефективність суспільного виробництва. Три рівні аналізу: народногосподарський, регіональний, госпрозрахунковий / С. А. Аханов. – М. : Думка, 1987. – 165 с.
6. Фінагіна О. В. Поширення засад регіонального менеджменту: методи і напрями діагностики регіональних ринків [Електронний ресурс] / О. В. Фінагіна, Н. О. Поліщук. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukraci/economy/2010/145-132-8.pdf>.
7. Милль Дж. С. Основы политической экономики / Дж. Милль. – М. : Прогрес, 1980. – Т. 1(2).
8. Мочерний С. В. Політична економія : навч. посіб. / С. В. Мочерний. – Київ : «Знання-Прес», 2002.

9. Гобл Ф. Третя сила: Психологія Абрахама Маслоу / Ф. Гобл // Нові рубежі людської природи А. Маслоу. – М. : Сенс, 1999. – 430 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
11. Садова У. Я. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз / У. Я. Садова, Л. К. Семів ; відп. ред. М. І. Долішній. – Львів, 2000. – 264 с.

References

1. Vernadskiy, V. I. (1991) Scientific thought as a planetary phenomenon. Moscow : Nauka.
2. Porter, E. Majkl (2005) Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors. М. : Al'pyna Byznes Buks, 454 p.
3. Vasylenko, V. N. (2006) Architecture of the regional economic area. NAN Ukrayiny. In-t ekonomiko-pravovyx doslidzhen'. – Donets'k : TOV «Pivdennyi Skhid. Ltd», 311 p.
4. Son'ko, S. (2005) The modern theory of economic zoning modification Regional'na ekonomika, 3, pp. 7–18.
5. Axanov, S. A. (1987) The effectiveness of social production. Three levels of analysis: national economic, regional, self-supporting. М. : Dumka, 165 p.
6. Finagina, O. V., Polishhuk, N. O. Distribution of regional management principles, methods and diagnostic areas of regional markets [Internet]. Available from : <<http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2010/145-132-8.pdf>>.
7. Mill, Dzh. S. (1980) Principles of political economy, Vol. 1(2). М. : Progress.
8. Mochernyj, S. V. (2002) Political Economy. Kyiv : Znannya-Pres.
9. Gobl, F. (1999) Third Force: Psychology of Abraxam Maslow. Novi rubezhi lyuds'koyi pryrody A. Maslou. М. : Sens, 430 p.
10. Vely'kyj tлумachnyj slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (2002) К. ; Ірпінь : Перун, 1440 p.
11. Sadova, U. Ya, Semiv, L. K. (2000) Regional labor markets: analysis and forecast. In : М. І. Dolishniy. Lviv: Druk, 264 p.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014.

Рецензенти: О. В. Фінагіна, д.е.н., професор, зав. кафедри економічної теорії та банківської справи ЧДТУ, Д. В. Солоха, д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та менеджменту Київського національного університету культури та мистецтва.